

КООРДИНАТОРИ ЗА РОМСКА ПИТАЊА У АУТОНОМНОЈ ПОКРАЈИНИ ВОЈВОДИНИ

Анализа положаја координатора за ромска питања
у јединицама локалне самоуправе у Аутономној покрајини Војводини

САДРЖАЈ

Увод	3
Правни оквир радног ангажовања координатора за ромска питања	4
Подаци и информације од координатора за ромска питања	5
<i>Радно ангажовање координатора за ромска питања</i>	5
<i>Акти јединица локалне самоуправе у вези са унапређењем положаја Рома</i>	8
<i>Активности јединица локалне самоуправе у областима значајним за унапређење положаја Рома</i>	9
Пријава пребивалишта и израда личне карте	9
Образовање	10
Запошљавање	11
Здравствена заштита	12
Становање	14
<i>Учешће Рома на изборима за националне савете националних мањина</i>	16
Закључак	17

КООРДИНАТОРИ ЗА РОМСКА ПИТАЊА У АУТОНОМНОЈ ПОКРАЈИНИ ВОЈВОДИНИ

Анализа положаја координатора за ромска питања у јединицама локалне самоуправе у Аутономној покрајини Војводини

УВОД

Крајем 2013. године институција Покрајинског заштитника грађана - омбудсмана у области заштите права националних мањина укључила се у реализацију пројекта „ВЕТ4 Медијација међу Ромима и Ромкињама”. Овај међународни пројекат реализује се уз финансијску подршку Програма за доживотно образовање Европске комисије, а његов носилац у Републици Србији је организација цивилног друштва „Радови у току” из Новог Сада. Циљ пројекта је да се његовим спровођењем и оснаживањем ромских медијатора и медијаторки омогући већи степен остваривања, заштите и унапређивања права Рома у земљама учесницама пројекта – Шпанији, Италији, Белгији, Румунији и Србији. Пројектом је предвиђено да Покрајински заштитник грађана - омбудсман, као партнерска институција, између осталог, учествује и у анализи постојећег формалноправног оквира и пракси у вези са медијацијом међу Ромима и објављивању резултата те анализе, као и у размени искустава земаља учесница пројекта у вези с радом ромских медијатора у четири области које су обухваћене Декадом Рома - образовања, запошљавања, здравствене заштите и становања.

Будући да у Републици Србији, односно Аутономној Покрајини Војводини (АПВ) постоје координатори и координаторке за ромска питања, који посредују у комуникацији између припадника и припадница ромске националне мањине и органа управе, установа, служби и других ималаца јавних овлашћења, институција Покрајинског заштитника грађана - омбудсмана у области заштите права националних мањина желео је да утврди на који начин је регулисано радно ангажовање тзв. ромских координатора¹ у локалним самоуправама на територији АПВ, каквог утицаја облик и начин њиховог радног ангажовања има на квалитет њиховог рада и рада локалне самоуправе, као и на квалитет остваривања људских права припадника ромске националне мањине.

Ова анализа састоји се из три дела:

1. Преглед правног оквира релевантног за радно ангажовање координатора за ромска питања у јединицама локалне самоуправе у Републици Србији, односно АПВ,
2. Подаци и информације са терена, добијени од координатора за ромска питања у АПВ, заједно са препорукама,
3. Закључци у вези са положајем припадника ромске националне мањине у АПВ.

¹ Назив који један број координатора и координаторки сматра дискриминаторним јер имплицира да је потребно „управљати/координирати” Ромима као особама, а не активностима које се баве питањима која су за ову националну заједницу специфична због друштвеног положаја њених припадника и припадница.

ПРАВНИ ОКВИР РАДНОГ АНГАЖОВАЊА КООРДИНАТОРА ЗА РОМСКА ПИТАЊА

Успостављање координатора за ромска питања, њихова овлашћења, улога и положај није уређен законима нити подзаконским актима Републике Србије. Ромски координатори се наводе у стратешким документима -Стратегији за унапређивање положаја Рома у Републици Србији ("Сл. гласник РС", бр. 27/2009 и Националној стратегији за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године ("Сл. гласник РС", бр. 62/2015). Назив координатора није уједначен- у Националној стратегији за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2015. до 2020. године наводи се израз "координатори за ромска питања", док се у Стратегији за унапређивање положаја Рома у Републици Србији наводе изрази „ромски координатори“, „координатори“ односно „координатори за ромска питања“.

Већина ромских координатора је ангажована на основу конкурса који су расписани у оквиру разних пројеката за унапређење положаја Рома. Пример оваквог конкурса је конкурс за радно место координатора за ромска питања при градовима, општинама и градским општинама који је расписала Стална конференција градова и општина - Савеза градова и општина Србије у оквиру пројекта „СКГО Мрежа за ромска питања“ за период ангажовања јун 2015. године - децембар 2015. године. Пројекат „СКГО Мрежа за ромска питања“, а који је део већег пројекта „Јачање улоге локалног ромског координатора у локалним самоуправама у Србији“ који финансијски подржава Краљевина Шведска/ Шведска међународна агенција за развојну сарадњу (Сида), а спроводе СКГО и Мисија Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) у Србији. У оквиру овог пројекта Координатор за ромска питања се ангажује у периоду од 6 (шест) месеци и пружа стручну и техничку подршку локалној самоуправи у вези са областима обухваћеним Стратегијом за унапређивање положаја Рома у Републици Србији и локалним стратешким документима за инклузију Рома. Координатор за ромска питања пружа стручну и техничку помоћ у унапређењу положаја ромске националне мањине (спречавање свих облика дискриминације, запошљавање, образовање, здравство, социјална заштита и становање) на територијама градова, општина и градским општинама које пројекат обухвата. Квалификације: обавезна средња стручна спрема, течан српски језик, познавање ромског језика је предност, способност и спремност за интензивну сарадњу и комуникацију са особама различитих националних и верских припадности, искуство у познавању живота и проблема локалне ромске популације, знање о надлежностима и функционисању локалне самоуправе је предност, познавање проблема инклузије Рома и права мањина, разумевање социјално-економских услова и институционалне дискриминације ромске заједнице, поседовање организационих и аналитичких вештина и познавање рада на рачунару.

Како ромски координатори нису законска категорија, успостављање овог механизма на нивоу локалних самоуправа није императив већ зависи од процене надлежних органа јединице локалне самоуправе да ли ће ангажовати лице на тим пословима, за који временски период, који ће бити правни основ ангажовања и која ће бити задужења тог лица. Непостојање правног основа у пракси доводи до неједнаког положаја ромских координатора, немогућности континуираног обављања послова и недозвољених утицаја на њихов рад.

ПОДАЦИ И ИНФОРМАЦИЈЕ ОД КООРДИНАТОРА ЗА РОМСКА ПИТАЊА

Од септембра 2014. до краја марта 2015. године посећено је 19 од укупно 25 јединица локалне самоуправе на територији АПВ у којима су ангажовани координатори за ромска питања. Састанци су одржани са њих 16², а координатор за ромска питања из Суботице тражене информације послао је путем електронске поште. Текст анализе у наставку заснива се на информацијама и подацима добијеним од координатора за ромска питања током ових састанака, односно добијених у писаном облику. Разговори су вођени на основу полуструктурисаног упитника, а током састанка вођене су белешке на основу којих су касније анализирани добијени подаци и информације.

На основу овог упитника, током састанака са координаторима за ромска питања у Апатину, Сомбору, Оџацима, Жабљу, Зрењанину, Алибунару, Панчеву, Ковину (посећеним током 2014. године), Инђији, Сремској Митровици, Врбасу, Беочину, Новом Саду, Бачкој Паланци, Бачу, Сечњу, Тителу (посећеним током 2015. године), као и на основу података добијених у писаном облику од координатора из Суботице, размотрени су формалноправни аспекти радног ангажовања координатора за ромска питања, стање права припадника ромске националне мањине у области образовања, здравства, становања и запошљавања, као и питања у вези са изборима за националне савете националних мањина одржаним у октобру 2014. године.

Резултати анализе у наставку груписану су у односу на поједине теме релевантне за рад координатора за ромска питања, односно остваривање, заштиту и унапређење права Рома, а на крају сваког дела дате су препоруке.

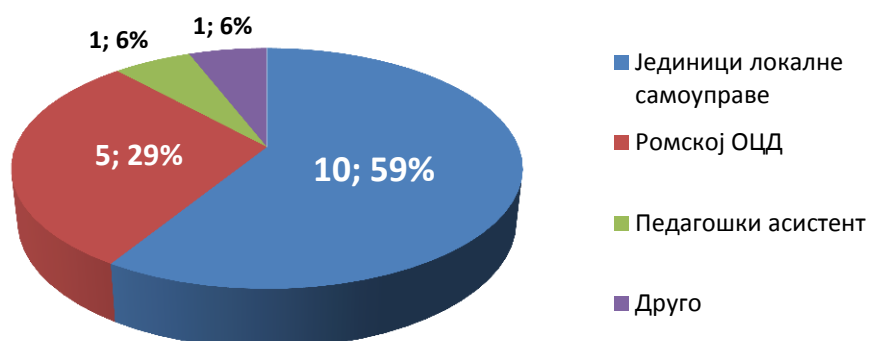
РАДНО АНГАЖОВАЊЕ КООРДИНАТОРА ЗА РОМСКА ПИТАЊА

Основи по ком су координатори за ромска питања у јединицама локалне самоуправе ангажовани су различити, као и називи радног места³. Највише координатора за ромска питања ради у јединицама локалне самоуправе (њих 10). Пет координатора запослено је у ромској организацији цивилног друштва (ОЦД), али уједно обавља и послове координатора за ромска питања, самостално или у сарадњи са неким од других запослених у јединици локалне самоуправе. Један координатор ради као педагошки асистент, док се један бави трговином, а посао координатора за ромска питања у јединици локалне самоуправе обавља волонтерски.

² Према списку координатора за ромска питања са територије АПВ добијеном из Канцеларије за инклузију Рома Владе АПВ. У Кули и Белој Цркви се на лицу места испоставило да раније заказани састанци неће бити одржани, а основне информације о статусу и раду координатора за ромска питања добијене су од начелника општинске управе. У Врбасу су информације добијене од особе која је при Општинској управи, у Одељењу за друштвене делатности, задужена и за ромска питања.

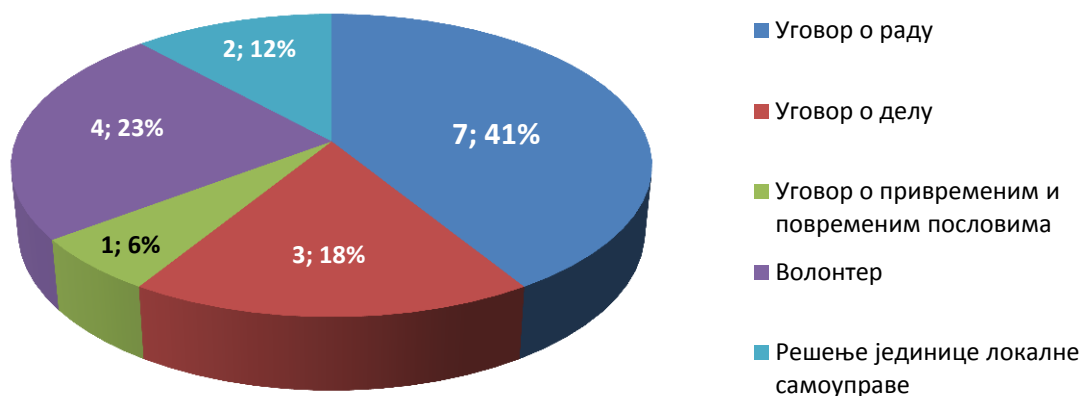
³ Најчешће помињани су ромски координатор, координатор за ромска питања, координатор за питања Рома и координатор за питања ромске заједнице.

Координатори за ромска питања запослени су у / раде као

Од укупно 17 медијатора од којих су добијени подаци, њих седам је у сталном радном односу у јединици локалне самоуправе. Четворо су волонтери у јединици локалне самоуправе, троје је ангажовано по основу уговора о делу, двоје по основу решења јединице локалне самоуправе, а једна особа ангажована је по основу уговора о привременим и повременим пословима.

Основ ангажовања координатора за ромска питања

У осам од 20 јединица локалне самоуправе обухваћених овом анализом (Општине Апатин, Сомбор, Кула, Бач, Врбас и Беочин, као и у Градови Нови Сад и Панчево) у општем акту о организацији и систематизацији радних места има предвиђено радно место координатора за ромска питања, док је у Општини Жабалј ово радно место систематизовано у оквиру локалне Канцеларије за инклузију Рома. Другим речима: у 45 одсто локалних самоуправа у АПВ које имају координатора за ромска питања ово радно место је предвиђено општим актом.

Координатори за ромска питања на територији АПВ са радом су започели у периоду од 2005. до 2010. године, најчешће путем пројекта Министарства за људска и мањинска права

Републике Србије, а који је заговарао ангажовање такозваних заступника националних мањина при јединицама локалних самоуправа. Већина тадашњих, првобитних уговора била је закључена на одређено време и углавном за обављање привремених и повремених послова. Покрајински заштитник грађана - омбудсман сматра да уговори о привременим и повременим пословима, уговори о делу, као ни решења јединице локалне самоуправе као основи ангажовања координатора за ромска питања нису у складу са законом, јер не одговарају ни природи послова које они обављају, нити периоду током ког постоји потреба за њиховим ангажовањем. Уз то, радно ангажовање ромских координатора по овим основима онемогућава остваривање појединих права по основу радног односа, у области здравствене и социјалне заштите, као и пензијског осигурања. Постојање различитих основа ангажовања координатора за ромска питања у јединицама локалне самоуправама противно је и начелу недискриминације јер се, формалноправно гледано, особе које обављају суштински исти посао код истог послодавца третирају на различит, односно неравноправан начин.

Препоруке:

Покрајински заштитник грађана - омбудсман сматра да је потребно допунити Закон о локалној самоуправи на начин да се иза члана 98 дода нови члан који гласи:

„У јединицама локалне самоуправе у којима припадници Ромске националне мањине чине више од 5% од укупног броја становника према последњем попису становништва у Републици Србији установљава се координатор за ромска питања.

Координатор за ромска питања пружа стручну и техничку помоћ у унапређењу положаја ромске националне мањине на територији јединице локалне самоуправе.

Овлашћења и начин поступања координатора за ромска питања уређују се општим актом.”

С обзиром на обим посла који координатори за ромска питања обављају, као и на специфичности сваке јединице локалне самоуправе, као афирмативну меру потребно је предвидети и могућност радног ангажовања више запослених који би се бавили питањима унапређења положаја Рома док год за тим постоји објективна потреба. Препорука у вези са регулисањем међусобне сарадње координатора за ромска питања и здравственог медијатора налази се у делу који се односи на здравствену заштиту.

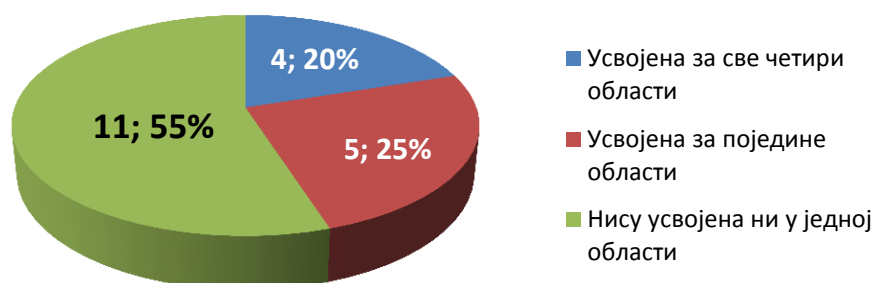
Координаторима за ромска питања и другим особама које се у јединицама локалне самоуправе баве питањима унапређења положаја Рома потребно је омогућити континуирану формалну и неформалну едукацију у областима релевантним за њихов рад, укључујући и одговарајуће алтернативне видове едукације (стажирање, менторски рад, консултантску подршку, итд).

У јединицама локалне самоуправе у којима постоји координатор за ромска питања потребно је све органе, установе, службе и друге вршиоце јавних овлашћења упознати са овом чињеницом, као и са описом посла координатора за ромска питања и евентуалних других особа које се баве питањима унапређења положаја Рома.

АКТИ ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У ВЕЗИ СА УНАПРЕЂЕЊЕМ ПОЛОЖАЈА РОМА

Стратегије и локални акциони планови значајни и за унапређење положаја Рома у појединим, али не свим областима обухваћеним документима Декаде Рома донети су у укупно пет локалних самоуправа (25 одсто - у Сомбору, Апатину, Панчеву, Сремској Митровици и Беочину). Док 20 одсто локалних самоуправа (Оџаци, Бачка Паланка, Бач и Жабал) овакве акте има за све четири области, њих 11 (55 одсто - Суботица, Зрењанин, Алибунар, Бела Црква, Ковин, Кула, Сечањ, Тител, Нови Сад, Инђија и Врбас) немају овакве акте, а Општина Жабал је успоставила и Канцеларију за инклузију Рома. У већини локалних самоуправа у којима ова акта још нису усвојена или она постоје само за поједине области, у току је њихова израда или усвајање, најчешће за трогодишњи период.

Акта јединица локалне самоуправе у вези са унапређењем права Рома

Посебна буџетска линија за спровођење стратешких активности у вези са унапређењем положаја припадника ромске националне мањине постоји само у оним јединицама локалне самоуправе у којима постоје усвојени стратешки документи за поједине или све четири релевантне области, док у преосталима нема посебне буџетске линије специфично за ову намену. Међутим, у већини осталих локалних самоуправа средства за активности у вези са унапређењем положаја Рома издвајају се најчешће у оквиру буџетских ставки за поједине области, првенствено социјалне заштите и образовања. Поједине јединице локалне самоуправе значајна средства за активности у вези са унапређењем положаја Рома прибављају (и) из донација, а по основу посебних пројеката.

Планови детаљне регулације насељених места на територији јединица локалне самоуправе представљају најзначајнији урбанистички документ у области унапређења становања и основу за дугорочно планирање у овој области. Чак и тамо где постоје⁴, они најчешће не обухватају неформална насеља у којима живе Роми, или обухватају само поједина таква насеља, односно њихове делове, што додатно отежава ионако незавидну ситуацију. Забрињавајуће је и то што се из разговора стиче утисак да у локалним самоуправама у којима је предвиђено расељавање нелегалних насеља или (делова) насељених места у којима пребивају Роми и Ромкиње не постоји јасна слика или план како би се расељавање имало спровести, нити куда би се ове особе могле (трајно) преселити, односно где би се настаниле.

⁴ У осам локалних самоуправа (40 одсто): Нови Сад, Суботица, Жабал, Беоцин, Апатин, Бачка Паланка, Инђија и Сремска Митровица.

У три јединице локалне самоуправе (Одаци, Сомбор и Бач) израда плана детаљне регулације који би обухватио и делове насељених места у којима живе Роми је у плану, односно у току. Планови у три јединице локалне самоуправе (Ковин, Сечањ и Тител) не обухватају делове у којима живе Роми, док пет саговорника и саговорница (Зрењанин, Алибунар, Бела Црква, Кула и Врбас) није имало сазнања о томе да ли овакви планови уопште постоје, односно да ли обухватају делове насељених места у којима живе Роми. У неколико јединица локалне самоуправе оцењено је да су због неорганизованости и препознавања положаја Рома као питања који се тиче целе локалне заједнице од стране јединице локалне самоуправе пропуштене прилике за укључивање у веће и дугорочније пројекте, нарочито у области инфраструктуре и становања.

Препоруке:

Потребно је да се у јединицама локалне самоуправе донесу стратешки документи, акциони планови и друга акта у областима које су релевантне за унапређење положаја Рома.

У циљу рационалног, ефикасног и сврсисходног располагања материјалним, финансијским и људским ресурсима током реализације планова и примене аката, потребно је предвиђене активности и издвајања јединица локалне самоуправе редовно усклађивати и са постојећим активностима и издвајањима у оквиру пројеката реализованих од стране домаћих и међународних организација цивилног друштва. У том смислу, потребно је да јединице локалне самоуправе дају свој максимални допринос и подршку оваквим пројектима и укључе се у њихову реализацију кадгод за то постоји могућност.

АКТИВНОСТИ ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У ОБЛАСТИМА ЗНАЧАЈНИМ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ПОЛОЖАЈА РОМА

ПРИЈАВА ПРЕБИВАЛИШТА И ИЗРАДА ЛИЧНЕ КАРТЕ

Прибављање извода из матичне књиге рођених за потребе израде личне карте и других личних исправа за већину Рома представља велики проблем. Уколико као корисници материјалне подршке социјално угроженим лицима нису пријављени на адресу трећих лица (сродника или пријатеља) или центра за социјални рад, Роми који станују у нелегалним кућама, односно неформалним насељима немају пребивалиште. Пребивалиште је један од формалних предуслова за остваривање низа људских и грађанских права, од којих је за Роме нарочито релевантно право на личне исправе (нарочито на личну карту и здравствену књижицу) и право на материјалну подршку социјално угроженим лицима. Међутим, мали број Рома, али и припадника других рањивих друштвених група, има сазнања о томе да им као пребивалиште може бити наведена адреса центра за социјални рад, док се сами центри за социјални рад не осећају позваним да их о томе информишу, осим у када је то апсолутно нужно. Осим тога, судећи по речима координатора за ромска питања, поједини центри избегавају, па чак и одбијају да Ромима у очигледном стању потребе омогуће да пријаве пребивалиште на адреси центра за социјални рад чиме им се отежава, односно ускраћује могућност остваривања читавог низа права, првенствено у области социјалне и здравствене заштите и образовања.

Чак и када схватају зашто је то важно, због тешке материјалне ситуације у којој се налазе велики број Рома одустаје од поступка прибављања личне карте, или било које друге исправе, уколико сами треба да снесу трошкове прибављања исправе. Корисници материјалне подршке социјално угроженим лицима имају право да бесплатно добију извод из матичне књиге рођених. Међутим, матичарске службе су, између осталог и због сопствене материјално-финансијске евиденције, дужне да тај извод овере печатом у ком је изричито

назначена намена за коју се даје извод, односно у ком стоји да се извод издаје у сврху остваривања права на материјалну подршку социјално угроженим лицима. Када се такав извод у циљу прибављања личне карте донесе на увид у полицију, службеници Министарства унутрашњих послова траже од корисника материјалне подршке да им на увид донесу извод на ком није наведена његова намена, чак и када су у питању особе код којих је као адреса становања наведен центар за социјални рад. Проблем настаје због тога што, према важећим прописима, матичарске службе нису у могућности да извод без поменутог печата, издају бесплатно чак ни корисницима материјалне подршке социјално угроженим лицима. Поједине локалне самоуправе припадницима социјално угрожених друштвених група обезбеђују средства за прибављање ових извода, као и за све таксе у вези са израдом личне карте. Средства за ову намену с времена на време обезбеђују и поједине организације цивилног друштва у оквиру својих пројеката.

Препоруке:

Потребно је да јединице локалне самоуправе, у сарадњи са центром за социјални рад, полицијом и координатором за ромска питања, предузму све мере у њиховој надлежности како би се свим грађанкама и грађанима у стању социјалне потребе који немају пријављено пребивалиште, укључујући и Роме, омогућило да га стекну, у складу са законом⁵.

Потребно је да јединица локалне самоуправе кориснике материјалне подршке социјално угроженим лицима ослободи свих врста накнада и такси у поступцима издавања личне карте и других исправа потребних за остваривање њихових права, нарочито у области здравствене и социјалне заштите и образовања, као и у поступцима прибављања документације потребне за њихово издавање.

У случају корисника материјалне подршке социјално угроженим лицима, потребно је да Министарство унутрашњих послова Републике Србије у поступку издавања личне карте и других исправа прихвата као валидне признаје, односно прихвата све оригиналне изводе из матичне књиге рођених, без обзира на то да ли је на њима наведена њихова изричита намена или не.

ОБРАЗОВАЊЕ

Најчешће активности јединица локалне самоуправе које се односе на унапређење положаја Рома у области образовања су обезбеђивање бесплатног превоза за децу и младе који похађају основне и средње школе и високошколске установе, обезбеђивање бесплатних уџбеника и школског прибора, стипендија, услуга педагошког асистента и продуженог боравка у вртићима и школама, као и посредовања приликом уписа на факултете по основу афирмативних мера за Роме и обезбеђивања бесплатних услуга установа ученичког, односно студентског стандарда за њих. Приметно је повећање броја младих Рома који се уписују на више и високе школе, најчешће у Новом Саду, Београду, Вршцу и Суботици.

Као највећи изазов у области образовања доживљава се негативан утицај сиромаштва на мотивисаност родитеља да децу шаљу у школу, али и деце и младих да наставе са школовањем. Већина родитеља није мотивисана да децу шаље у школу, а као пресудни чинилац да то ипак учине, макар и привремено, наводи се чињеница да ромска деца и млади могу остварити право на помоћ по основу свог ђачког, односно студентског статуса. Деца и млади уписују се у школе и на факултете како би тим путем остварили право на неки вид

⁵ Ова препорука нарочито је значајна за област становања, као и за здравствену заштиту и образовање Рома и Ромкиња, а о чему ће више речи бити у наставку.

новчане или материјалне помоћи, а којом најчешће располажу њихови родитељи и ненаменски је користе.

Упркос томе што би можда желели да наставе школовање, старија деца и млади школу напуштају и због осећаја да су различити у односу на неромску популацију или због дискриминације од стране вршњака, првенствено по основу социјалног положаја, али посредно и по основу националне припадности са којом се њихов социјални статус повезује. У појединим јединицама локалне самоуправе постоје програми интеграције ромске деце у локалну заједницу на предшколском нивоу, програми додатне наставе за старије узрасте, а у већини јединица локалне самоуправе факултативна настава ромског језика са елементима националне културе у школама се изводи у већем или мањем обиму. Тамо где се она не изводи као први разлог наводи се недовољна информисаност и незаинтересованост саме ромске популације за ову врсту наставе. Други разлог је неразумевање управе школе по овом питању и наметање других изборних предмета, попут информатике, уместо ромског језика са елементима националне културе, а уз објашњење да је овакав предмет ученицима потребнији и кориснији. У појединим срединама се као разлог за неувођење ове наставе помиње и недостатак квалификованог наставног кадра који би је изводио, а што је, судећи по речима координатора за ромска питања, најчешће само наводни разлог, односно изговор.

Препоруке:

Потребно је наставити са реализацијом постојећих информативних и едукативних активности и осмислити додатне садржаје и материјале пријемчиве родитељима ромске деце, деци и младима помоћу којих би им координатори за ромска питања, педагошки асистенти и друге особе укључене у рад са ромском заједницом лакше дочарале дугорочну корист од образовања, укључујући и предности познавања сопствених људских и грађанских права, механизма њиховог остваривања и заштите и одговорности коју права подразумевају.

Потребна је континуирана едукација неромског становништва, односно деце, младих и њихових родитеља о људским правима и положају рањивих, односно мањинских друштвених група. Током едукације посебно треба нагласити одговорност свих појединаца и појединки за добробит свих чланова и чланица друштвене заједнице, нарочито оних најрањивијих. Усмеравајући се на оно што појединци могу лично да допринесу њеном бољитку, конкретним акцијама у локалној заједници потребно је проверити и приказати ефекте ове едукације и указати на значај унапређења положаја рањивих друштвених група, укључујући и Роме за заједницу у целини.

У школама у којима постоји довољан број заинтересованих за наставу ромског језика са елементима националне културе потребно је обезбедити извођење ове наставе и праћење њеног спровођења, у складу са законом.

ЗАПОШЉАВАЊЕ

У појединим срединама изван број Рома био је укључен у програме јавних радова Националне службе за запошљавање (НСЗ) или у програм samozapošljavanja који је спроводила Канцеларија за инклузију Рома Владе АПВ у сарадњи са Саветом за интеграцију Рома АПВ и Покрајинским секретаријатом за привреду, запошљавање и равноправност полова. Роми који су учествовали у програму „Социјално укључивање и побољшање услова становања у ромским насељима у АПВ”, који већ неколико година уназад спроводи Екуменска хуманитарна организација (ЕХО) из Новог Сада у сарадњи са јединицама локалне самоуправе, имали су прилике да похађају и обуку за разне занате у циљу повећања њихове конкурентности на тржишту рада. Полазници су се обучавали за занате у грађевинарству

(зидаре, тесаре и молере), а полазнице за фризерке, ткаље и кројачице. Општина Жабал и Град Сомбор имају добра искуства и са samozapoшљавањем Рома и Ромкиња путем субвенција, а њихови корисници и кориснице основали су своје фирме и занатске радње за превоз људи и робе, пиљарнице, фризерске салоне и трговине половног намештаја. У Општини Жабал је уз подршку Америчке фондације за развој (АДФ) основана и прва ромска земљорадничка задруга која запошљава 10 особа и која позитивно послује.

Роми ипак у изузетно малом броју користе могућност запошљавања посредством НСЗ будући да већина њих не испуњава услове расписаних конкурса, првенствено оне који се односе на степен образовања, стручне квалификације и радно искуство. Пример из Општине Ковин илустративан је по питању друштвене перцепције Рома и Ромкиња у контексту запошљавања. И поред тога што су се посредством НСЗ успешно укључили у програм јавних радова, приликом отварања једне фабрике у којој су тражили раднике и раднице са завршеном основном школом ова служба је пропустила да о томе обавести ромског координатора, односно ромску заједницу. Тиме је пропуштена прилика да се под једнаким условима са неромским становништвом запосли и неколико припадница и припадника ове заједнице, а који су на другачијим конкурсима најчешће неконкурентни. Чак и уколико заврше неку обуку и укаже се прилика за покретање сопствене фирме⁶, Роми се ретко одлучују на то због тога што су струке за које су квалификовани и којима се претежно баве већином сезонске природе, па се плаше да ван сезоне неће бити у могућности да плаћају порезе и друге дажбине. Стога већина њих ради на црно и бави се трговином, сакупљањем секундарних сировина, грађевинским и радовима у пољопривреди. Ван сезоне, када већина њих не може да нађе никакав посао, Роми су у ситуацији да се готово искључиво ослањају на разне врсте социјалне помоћи и да се довијају на разне начине.

Препоруке:

У циљу унапређења положаја Рома на тржишту рада, потребно је запослене у филијалама Националне службе за запошљавање сензибилизирати у вези са специфичностима друштвеног положаја рањивих друштвених група, укључујући и припаднике ромске заједнице.

Потребно је да запослени у овим филијалама ромске координаторе редовно обавештавају о свим новоотвореним конкурсима, а посебно о онима који су потенцијално нарочито занимљиви припадницима и припадницама ромске заједнице.

У сарадњи са ромским координаторима и јединицама локалне самоуправе, потребно је да међу припадницима ромске заједнице Национална служба за запошљавање, односно њене филијале осмисле програм популаризовања и спровођења обука за струке, односно занате који нису сезонски.

ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Највећи проблеми са којима се Роми суочавају су недоступност здравствене заштите због удаљености установа у којима се она пружа од њиховог места становања, непоседовање здравствених књижица непрофесионалан однос, нељубазност, односно неразумевање особља у здравственим установама, а које указује на присуство дискриминације по основу социјалног статуса или националне припадности.

⁶ Попут бесповратних средстава у динарској противвредности од 600 евра уз обавезно учешће корисника и корисница од 10 посто у оквиру већ помињаног програма ЕХО.

У већини јединица локалне самоуправе постоји здравствени медијатор⁷. Ромски здравствени медијатори су ромске жене-мајке са најмање завршеном основном школом. Здравствене медијаторке обично два или три дана бораве у дому здравља, а преостало време проводе на терену, у неформалним насељима у којима живе Роми. У неколико јединица локалне самоуправе поменуто је да је њихов статус, односно даље деловање упитно из више разлога. Први је тај што је неизвесно докле ће Министарство здравља бити у могућности да финансира њихов рад. Било је предлога да се њихова зарада исплаћује од стране јединице локалне самоуправе, али то у већини јединица локалне самоуправе још увек није заживело иако Закон о здравственој заштити предвиђа ову могућност. Стога у неким јединицама локалне самоуправе здравственим медијаторкама већ неколико месеци касни исплата зараде. Други разлог је у вези са претходним. У појединим јединицама локалне самоуправе постоје и ставови да активности координатора за ромска питања већ укључују и оне активности којима се бави здравствени медијатор. Заговорници овог става сматрају да је у време економске кризе нерационално, те стога и неоправдано, ангажовати две особе за наводно исти посао. Будући да су ромски здравствени медијатори ромске жене-мајке намеће се питање обезбеђивања њихове замене током дужег одсуства, попут трудничког и породилског, као и питање могућности за наставак бављења овим послом након тога, односно проналажења адекватне замене за ове особе.

Сарадња координатора за ромска питања и здравствене медијаторке у већини случајева представља велики изазов. Здравствене медијаторке су дужне да чувају личне податке, као и податке и информације о здравственом стању корисника ових услуга јер се они по закону сматрају поверљивим. Међутим, неке од тих информација и података значајни су и за остваривање права Рома у неким другим областима, те је потребно да са њима буде упознат и координатор за ромска питања. Примери за то су када здравствене медијаторке одбијају да координаторима за ромска питања дају информације о томе ко су Роми који немају здравствену књижицу, као и о томе која ромска деца су вакцинисана. Било је случајева и да координатор за ромска питања није био у могућности да ромску децу пошаље на екскурзију због неразумевања здравствене медијаторке и одбијања да му достави информације о томе да ли су деца вакцинисана.

Ромски координатори сматрају да је свест Рома о потреби за остваривањем сопствених права у области здравствене заштите и користи које то доноси њима, њиховој породици и широј заједници још увек на ниском нивоу. Неке јединице локалне самоуправе у сарадњи са домовима здравља и центрима за социјални рад обезбеђују и новчану помоћ рањивим друштвеним групама - у које, између осталих, убрајају и Роме - за куповину лекова који нису на позитивној листи. У Општини Жабаљ организују се и разне едукације за ромску популацију, а приликом акције озелењавања⁸ саднице су подељене и у свим ромским насељима. Упркос свим овим мерама, дешава се да здравствене медијаторке и координатори за ромска питања учине све што је у њиховој моћи да се, на пример, некоме обезбеди здравствена књижица или лекови који нису на позитивној листи, али да појединци и појединке не учине оно што је до њих како би се поступак окончао (нпр. не прибаве потребну медицинску документацију, не појаве се да преузму документа, итд).

⁷ Од 2008. године здравствене медијаторке ангажоване су по основу пројекта Министарства здравља Републике Србије. Њихова улога „је да воде евиденцију о здравственом стању житеља неформалних насеља, да раде са њима на подизању свести о неопходности вакцинације деце, као и значају правилне исхране и хигијенских навика. Здравствене медијаторке треба да обезбеде бољи увид здравствених установа у стање ових насеља, а да житељима укажу на значај правовременог јављања лекару. Здравствена медијаторка није здравствени радник (лекар, медицинска сестра), она повезује здравствени систем и грађане неформалних насеља.” Извор: <http://www.zdravlje.gov.rs/showpage.php?id=73> (посећено 23. 10. 2015.).

⁸ Реализоване у оквиру пројекта подржаног од стране Министарства пољопривреде и заштите животне средине Републике Србије.

Препоруке:

У циљу унапређења здравља рањивих друштвених група, укључујући и Роми, потребно је да јединице локалне самоуправе, у сарадњи са здравственим и образовним установама, координаторима за ромска питања, здравственим медијаторкама и организацијама цивилног друштва специјализованим за рад са ромском популацијом, наставе са реализацијом започетих, односно осмисле нове програме здравствене едукације међу припадницима рањивих друштвених група. Посебну пажњу потребно је посветити родном аспекту здравља, подизању степена свести о значају поседовања здравствене књижице и информисању о томе како се она прибавља.

Потребно је запослене у здравственим установама у АПВ сензибилисати у вези са специфичностима друштвеног положаја припадника и припадница рањивих друштвених група, укључујући и Роми, нарочито на територији јединица локалне самоуправе у којима постоје неформална насеља у којима живе Роми.

Уз статус, односно могућност систематизовања радног места координатора за ромска питања, статус, односно радно место здравствене медијаторке или медијатора у јединицама локалне самоуправе такође је потребно предвидети и Законом о локалној самоуправи, а по основу Закона о здравственој заштити. Уколико на територији локалне самоуправе постоји потреба за оба ова радна места, посебним актом јединице локалне самоуправе потребно је уредити и ускладити делокруг рада и активности координатора за ромска питања и здравствене медијаторке и обавезати их на сарадњу и међусобну размену информација у циљу унапређења здравља рањивих друштвених група, укључујући и Роми.

Јединице локалне самоуправе у којима постоји потреба за радним местом координатора за ромска питања, односно здравствене медијаторке треба да осмисле начин на који ће, у случају њиховог привременог или трајног одсуства са рада, обезбедити стручну замену за лица која обављају ове послове.

СТАНОВАЊЕ

Као и у већини насељених места на територији АПВ у којима постоје тзв. неформална насеља⁹, у већини јединица локалне самоуправе обухваћених овим делом извештаја Роми најчешће живе у насељима која се налазе ван насељених места, на њиховом ободу или обухватају неколико улица у самом месту. Иако се ситуација у њима разликује од случаја до случаја, за прве две врсте ових насеља карактеристично је да су она најчешће нелегалнизована и без одговарајуће водоводне, комуналне, електроенергетске и путне инфраструктуре. Овакво стање њиховим житељима додатно отежава приступ и здравственим, социјалним и образовним установама. Земљиште на ком се ова насеља налазе готово по правилу је неусловно и небезбедно за живот (нпр. плавно или у близини изворишта, загађено или у близини депоније). Неформална насеља у којима живе Роми углавном нису обухваћена планом детаљне регулације, а питања у вези са правом становања и правом коришћења земљишта, као и власништва над земљиштем и објектима такође су нерешена. У већини случајева надлежни у јединици локалне самоуправе немају никаквих планова, нити замисли у вези са тим како би се у догледно време дугорочно могло решити питање статуса ових насеља (нпр. изградњом планова детаљне регулације, њиховим евентуалним расељавањем или легализацијом, издавањем дозвола за коришћење земљишта и објеката, изградњом инфраструктуре, итд). Међутим, поједине јединице локалне самоуправе су током протеклих десетак година у сарадњи са домаћим и међународним организацијама учиниле значајне кораке ка унапређењу услова становања у ромским насељима на територији АПВ.

⁹ Видети истраживање Покрајинског омбудсмана из 2011. године „Ромска насеља у Војводини”.

При Градској управи у Сомбору постоји Комисија за побољшање услова становања. Сви грађани који имају потребу за унапређењем услова становања у својим кућама могу да конкуришу за средства из градског буџета за ову намену у износу од 15.000 до 100.000 динара. Процену стања на терену врше социјални радник и грађевински инспектор. Током протеклих пет година ову врсту помоћи добило је 61 домаћинство. Дobar пример систематичног приступа унапређењу услова становања Рома је село Бачки Моноштор, у ком је процену стања стамбених објеката у неформалном насељу урадила ЕХО у оквиру свог већ помињаног програма. Ова организација обезбедила је и делимично финансирање њихове поправке или доградње, а део улагања сносиће и сами становници путем набавке половног грађевинског материјала или сопственим учешћем у извођењу радова. Јединица локалне самоуправе је и у неформално насеље у овом селу увела струју и воду, асфалтирала улице, поставила саобраћајну сигнализацију и изградила систем одвођења атмосферских вода, а средства за израду, односно измене и допуне плана детаљне регулације обезбеђена су путем конкурса Мисије ОЕБС у Србији. Слична искуства сарадње са ЕХО-м имале су и локалне самоуправе у Новом Саду, Бачкој Паланци, Апатину, Оџацима и Жабљу, док се ова врста сарадње планира у Инђији и Бачу.

Упркос значајном унапређењу квалитета живота у домаћинствима у неформалном насељу у Бачком Моноштору, искуство из овог и других места, односно локалних самоуправа (Апатин, Бачка Паланка, Дероње у Општини Оџаци, Чуруг и Ђурђево у Општини Жабал) где су се реализовали или су у припреми слични пројекти показало је да је су износи средстава за поправку кућа која јединица локалне самоуправе путем конкурса обезбеђује физичким лицима најчешће недовољни за квалитетно извођење свих потребних радова. Због тога куће бивају само делимично поправљене, односно краткорочно саниране. По мишљењу координатора за ромска питања, уз израду плана детаљне регулације, као основе за планирање будућих активности у вези са неформалним насељима, у циљу дугорочнијег унапређења услова становања у овим насељима потребно је мањем броју домаћинстава додељивати веће износе средстава довољне за дугорочнију поправку куће. Предност на конкурсима требало би давати објектима које ће касније бити лакше легализовати, а посао процене стања и надзора над грађевинским радовима треба на конкурсима поверавати стручним лицима која добро познају локалне специфичности насеља у ком се радови изводе. Још три јединице локалне самоуправе обухваћене овим извештајем добиле су понуду да учествују у пројекту унапређења становања у неформалним насељима у којима живе Роми попут оног у Бачком Моноштору. Међутим, у једној није било буџетских средстава за ову намену која би послужила као сопствено улагање у пројекат, а што је био један од предуслова за учешће у њему. Друге две јединице локалне самоуправе су практично пропустиле прилику да се укључе у овај пројекат. Једна је због несугласица у локалној власти пропустила рок за пријављивање на конкурс. Друга је због промене локалне власти практично на прагу пројекта доспела у ситуацију да остане без средстава која би уложила у њега, а што је био обавезни услов за учешће у пројекту. Ромима у селу Делиблато у Општини Ковин једна међународна организација понудила је помоћ да откупе ненасељене куће у месту јер је за неформално насеље у ком живе предвиђено расељавање. Међутим, по мишљењу ромске координаторке, овај подухват је под великим знаком питања јер се од Рома који су изузетно сиромашни тражи делимично финансијско учешће у куповини куће.

Препоруке:

У циљу унапређења услова становања Рома, потребно је да јединице локалне самоуправе спроведу обе препоруке наведене у овом делу извештаја под „Акти јединица локалне самоуправе у вези са унапређењем положаја Рома”, а што подразумева и израду и усвајање планова детаљне регулације који обухватају и неформална насеља у којима живе Роми.

У складу са планом детаљне регулације потребно је донети дугорочне планове за решавање питања становања житеља неформалних насеља, укључујући и Роме, без обзира на то да ли је за њих предвиђено трајно или привремено расељавање или легализација.

Поштујући начело друштвене партиципације, у планирање активности које се односе на решавање питања која се тичу ромске заједнице, укључујући и становање, потребно је укључити и представнике свих интересних група, укључујући и Роме, на начин који им омогућава да активно допринесу реализацији планова у складу са својим могућностима.

УЧЕШЋЕ РОМА НА ИЗБОРИМА ЗА НАЦИОНАЛНЕ САВЕТЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

На изборе за националне савете националних мањина у октобру 2014. године 47 ромских координатора у Републици Србији изашло је са посебном листом. Разлог за то је њихова жеља, као особа које добро познају ситуацију на терену, да унапреде рад Националног савета ромске националне мањине јер су током његовог првог мандата стекли утисак да активности Националног савета не допиру до локалног нивоа, односно до гласачког тела, изузев током изборне кампање. Ромски координатори који нису били непосредно, као појединци укључени у ову кампању као заговорници појединих кандидата, односно листа, врло нерадо и са задршком говоре о изборима за Национални савет и чини се да их доживљавају као оптерећење у свом раду.

Координатори за ромска питања су Роме информисали о предстојећим изборима за националне савете (о њиховом праву да гласају на њима, условима под којима то могу учинити, као и о поступку уписа у посебан бирачки списак). У неким срединама примећено је да се Роми изјашњавају као припадници неке друге националне заједнице¹⁰ и уписују у посебан бирачки списак те националне мањине. Као озбиљна препрека њиховом уписивању у посебан бирачки списак показало се непоседавање валидних личних исправа због тога што су или истекле или никада нису ни прибављене. Разлог за то, по мишљењу координатора за ромска питања, је и то што Роми и Ромкиње не схватају која права по основу националне припадности могу остварити путем националног савета и на који начин.

Препоруке:

Током избора за националне савете националних мањина координатори за ромска питања требало би Ромима да дају једино информације о томе на који начин и где се могу остварити право на упис у посебан бирачки списак. Информисање грађана о значају уписа у посебан бирачки списак и правима која на тај начин могу остварити треба да осмисли и врши Национални савет ромске националне мањине, у складу са законом.

У циљу унапређења остваривања, заштите и унапређења права Рома по основу националне припадности, а посебно права у областима обухваћеним документима Декаде Рома, потребно је да Национални савет ромске националне мањине активно подржава све координаторе за ромска питања у локалним самоуправама на територији АПВ и допринеси њиховом раду и видљивости у локалној заједници.

¹⁰ Нпр. у Апатину и Оџацима се изјашњавају као Румуни.

ЗАКЉУЧАК

Из разговора са координаторима за ромска питања и након стицања увида у њихов радноправни положај, као и положај припадника ромске националне мањине којој они имају задатак да помажу приликом остваривања, заштите и унапређења њихових права, намеће се закључак да је у односу на Роме у АПВ, уз бројне предрасуде и стереотипе у јавности, **присутна и непосредна и посредна, системска, колективна и индивидуална дискриминација**. Она се у раду појединих органа јединица локалне самоуправе, установа, јавних служби и других носилаца јавних овлашћења врши како чињењем, тако и нечињењем. Упркос позитивним корацима учињеним у правцу унапређења положаја Рома у АПВ, неки од примера које наводе координатори за ромска питања указују и на тешке облике дискриминације на граници кривичног дела.

Непосредна системска дискриминација Рома најчешћа и најочигледнија је на примеру установа здравствене заштите, где им запослени на основу изгледа и понашања, односно социјалног статуса, те на основу тога претпостављене националне припадности, отежавају приступ услугама система здравствене заштите или ускраћују право на њихово коришћење. Роми су, између осталог, и Законом о здравственој заштити препознати као социјално угрожено становништво¹¹. Међутим, истим законом, у делу о друштвеној бризи за здравље становништва, Роми су услед тога што, „због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици”¹² препознати и као групација становништва изложена „повећаном ризику обољевања”¹³, који са собом потенцијално носи и „болести од већег социјално-медицинског значаја”¹⁴. Осим што у случају Рома и Ромкиња који живе у неформалним насељима здравствени систем често не функционише у складу ни са једним начелом здравствене заштите наведеним у овом Закону¹⁵, имајући у виду како се он одређује према Ромима не изненађује то да запослени у здравству неретко крше и члан 25 овог Закона, а који се односи на људска права и вредности у здравственој заштити. Други пример непосредне системске дискриминације је када запослени у центрима за социјални рад Ромима корисницима материјалне подршке социјално угроженим лицима, а који немају пребивалиште, одбијају да као пребивалиште наведу адресу центра за социјални рад. У ову врсту дискриминације спада и избегавање обавезе школа, односно одбијање да, тамо где постоји довољан број заинтересованих Рома и квалификован наставни кадар, уведу факултативну наставу ромског језика са елементима националне културе.

Посредна системска дискриминација Рома заступљена је у неусвајању стратешких докумената и акционих планова на нивоу јединице локалне самоуправе у областима које обухватају документа Декаде Рома. Ова врста дискриминације заступљена је и у односу на Роме кориснике материјалне подршке социјално угроженим лицима. Најчешће навођени пример је поступање матичарских служби приликом издавања наменских извода из матичне књиге рођених за потребе израде личне карте, а који се према важећим прописима сматрају неприхватљиви у поступку решавања по захтевима за њену израду. Издавање оваквих извода, службенике матичарских служби и Министарства унутрашњих послова доводи у незавидан положај јер морају да бирају између дискриминисања корисника материјалне подршке социјално угроженим лицима са једне, или кршења прописа са друге стране.

¹¹ Закон о здравственој заштити, „Сл. гласник РС”, бр. 107/2005, 72/2009 - др. закон, 88/2010, 99/2010, 57/2011, 119/2012, 45/2013 - др. закон и 93/2014: члан 11.

¹² Исто, став 2, тачка 11.

¹³ Исто, став 1.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто, чл. 19-24.

Други пример ове врсте дискриминације је нерегулисан радноправни статус координатора за ромска питања, здравствених медијаторки и других особа које у сарадњи са јединицама локалне самоуправе или неком другом установом или јавном службом раде на остваривању, заштити и унапређењу права рањивих друштвених група, укључујући и Роме.

Трећи пример посредне системске дискриминације тиче се области запошљавања и несензибилисаности субјеката који су дужни да незапосленима, укључујући и Роме и Ромкиње, обезбеде помоћ у виду информисања о могућностима запошљавања и професионалног оспособљавања како би се повећали њихови изгледи за укључивање на тржиште рада и могућности за то. Омогућавање радног оспособљавања само у тзв. „ромским” професијама доприноси стереотипизацији Рома у сфери запошљавања и смањује њихову конкурентност на тржишту рада. Исти ефекат има и неинформисање Рома о конкурсима за радна места за која они јесу квалификовани, али за које на други начин, односно из било ког разлога нису у могућности да сазнају.

У примерима из живота припадника и припадница ромске заједнице, којој и сами координатори за ромска питања припадају, посебно забрињава чињеница да се они углавном односе на тешке облике дискриминације: двоструку, продужену или ону која доводи до тешких последица по дискриминисане особе, а неретко се ради и о њиховој комбинацији.